

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 94(38):329:355.311.7«-0490/-0089»

Сергій Волканов

ПРЕДСТАВНИКИ ПОЛІТИЧНИХ УГРУПОВАНЬ У СКЛАДІ АФІНСЬКОЇ КОЛЕГІЇ СТРАТЕГІВ В 490/89 РР. ДО Н.Е.

У статті зроблена спроба дослідження складу колегії стратегів за 490/489 рр. до н. е. і до яких політичних угруповань, що існували в Афінах у другій половині 490 рр. до н. е. належав кожен з стратегів. Було з'ясовано, що до складу стратегів 490/489 рр. до н. е. потрапили представники різних політичних угруповань, взаємодія між якими однак повністю не виключалася. В умовах відкритої агресії з боку Персії для антиперської коаліції було важливо мати якщо не більшість голосів у колегії стратегів, то хоча б половину, і по можливості перетягнути на свою сторону тих з стратегів, які з якихось міркувань, вагалися з визначенням своїх політичних позицій.

Ключові слова: коаліція, стратег, політичне угруповання, політичні переконання, авторитет.

Після дати офіційного виникнення колегії стратегів в 501/500 рр. до н.е. ця посада неминуче повинна була приваблювати до себе погляди провідних політичних сил Афін, для здійснення додаткового контролю над зовнішньою політикою при збереженні демократичного державного устрою, який в 490 рр. до н. е. мав досить сильну аристократичну домішку. З ослабленням позицій полемарха між різними політичними угрупованнями повинна була посилитися боротьба за володіння хоча б кількома місцями в колегії стратегів. Таким чином, доля військового інституту стратегії вже в ранній період V ст. до н. е. була тісно пов'язана з політикою.

З авторів, роботи яких доступні нам, та розглядають військово-політичну структуру колегії стратегів 490-х рр. до н. е. слід назвати П. Бікнелла [1, 430–431]. Так цей дослідник першочергове значення у військовому житті 490-х рр. до н. е. залишає за полемархом, роблячи стратегів підзвітними йому офіцерами. Н. Хаммонд стоїть на протилежній точці зору [2], яку ми також поділяємо, а саме, що в першій декаді V ст. до н. е. в руках стратегів було зосереджено все виконавче військове командування. Також велике значення для дослідження цього періоду мають просопографічні праці В. Кірхнера [3], Дж. Дейвіса [4], і спеціальні роботи Л. Скотта [5], Дж. Марінколи [6], Р. Берна [7], Р. Девеліна [8], І. Сурікова [9], В. Ставнюка [10].

Метою статті є: визначити склад колегії стратегів за 490/89 рр. до н. е., і то які з представників різних політичних сил входили туди.

Говорячи про політичні угруповання в Афінах в 490/89 рр. до н. е. ми насамперед маємо проперське угруповання Алкмеонідів, Гіппарха сина Харма, і антиперську коаліцію, очолювану представником аристократичного роду Філаїдів Мільтіадом.

Найвідомішим стратегом обраним в 490/89 рр. до н. е. був Мільтіад. Тут ми не будемо докладно зупинятися на політичній діяльності Мільтіада на посаді стратега, так як це вже предмет для цілої статті. Тим більше, тут не виникає жодних сумнівів у тому, що Мільтіад був обраний стратегом у 490 р. до н.е., на відміну від інших кандидатур політичних діячів, про які буде йти мова нижче. Тому ми обмежимося тут лише короткими тезама. Отже, після свого повернення з Херсонеса в 493 р. до н. е., і виправдання у судовому процесі Мільтіад набуває в Афінах великий вплив, і стає ватажком антиперського угруповання, різного за своїм соціальним складом, куди входив також такий видний політичний діяч як Фемістокл. Зважаючи на неприховану агресію з боку Персії для Мільтіада було важливо потрапити до колегії стратегів в 490 р. до н. е. Так як, володіючи там більшістю, або хоча б половиною місць, Мільтіад міг на державному рівні впливати на політику яка проводилась Афінами, тим самим нейтралізувати запідозрені в симпатіях до персів політичні сили. Походив ж Мільтіад з дему Лакіади [4, р. 310; 3, рр. 89–90], так що обраним на посаду стратега він повинен був бути мешканцями VI Ойнеїдської філії [1, р. 431].

Відомо, що крім Мільтіада стратегом на 490/89 рр. до н.е. був обраний Стесілай син Фрасіла «Στησίλεως ὁ Θρασύλεω» [11, р. 268; 3, р. 271], який загинув в Марафонській битві. Нічого певного не можна сказати про цього стратега, так навіть невідомо, з якої він був філії або дема. П. Бікнелл робить припущення, що, так як Стесілай згадується Геродотом у тій частині оповіді, яка пов'язана з Мільтіадом і Філаїдами, то, отже, його політичні уподобання були пов'язані з ними. З цього приводу не можна привести будь-яких істотних доводів за і проти. Швидше за все, Стесілай належав до

аристократії, враховуючи те, що практично всі стратеги аж до Пелопоннеської війни були вихідцями зі знатних родів. Додамо, що ім'я Стесілая, як і його батька Фрасіла, не було рідкісним і досить часто зустрічалось, так ще відомі чотири інших Стесілая і 36 Фрасілов [5, р. 392]. Також, на аттичній гідрії і амфорі, що належать до кінця VI ст. до н. е., значиться ім'я Стесілая, який можливо є розглянутим нами стратегом [20, р. 432; 12, р. 212].

Після Стесілая, чия посада стратега з достатньою часткою ймовірності встановлено, Геродот називає Кінегіра сина Евфаріона «Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος» [11, р. 268]. Якщо він був братом Есхіла, то повинен був походити з Елефсіна, однак Геродот не робить з цього приводу ніяких зауважень, до того ж з його розповіді, не ясно чи був Кінегір стратегом. З певною ясністю стверджується, що Кінегір і ще афінян Епізел син Куфагора «Ἐπίζηλος ὁ Κουφάγορας» були стратегами у псевдо – Плутарха [13, р. 256; 3, р. 319], який, можливо, послужив джерелом для пізнішої традиції, що аж ніяк не додає їй достовірності. (Проілюструємо це на прикладі того, що у творі Плутарха «Συναγωγή ἱστορίων παραλλήλων Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν» полемарх Каллімах значиться стратегом!). Тому ряд дослідників цілком справедливо заперечує те, що Кінегір і Епізел були стратегами [5, р. 358; 1, р. 432], або висловлюють сумніви [8, р. 56].

Плутарх згадує серед стратегів 490 р. до н. е. і Арістіда сина Лісімаха з дему Алопекі, яка входить до складу X Антіохідської філи [14, р. 224; 3, pp. 116–118], котрий нібито був прибічником Мільтіада. Однак у головного джерела за Марафонської битви Геродота нічого подібного не говориться, і все ж, на підставі цього не можна однозначно сказати, що Арістід не був стратегом. На підставі згаданого вище уривка з Плутарха ми спробуємо обґрунтувати те, що Арістід був стратегом, і зокрема розібратися в його політичних поглядах.

Отже, згідно Плутарху, після того як ополчення виступило з Афін на Марафон, то стратеги, повноваження яких були між собою рівними, щодня змінювали один одного на посту головнокомандуючого армією. Арістід поступився своїм днем командування Мільтіаду, інші стратеги, натхненні його вчинком, зробили так само [14, р. 224]. Цей уривок певною мірою має анекдотичний характер, і як припускає М. Хаммонд Плутарх (як і Корнелій Непот для своєї біографії Мільтіада), взяв його з Демона (або іншого аттідографа) [2, р. 224]. Таким чином, ця розповідь Плутарха спирається на вже сформовану традицію, яка встигла підвергнутися впливу і обробці, та створила з Арістіда ідеального та найсправедливішого з афінських громадян, тому до неї треба ставитися критично. Дж. Марінкола також визнає, що Плутарх тут користувався відмінним від Геродота джерелом [6, р. 96]. У зв'язку з цим він пише, що в строгому сенсі розповідь Плутарха не суперечить версії Геродота. Так, після того як Каллімах примкнув до плану дій Мільтіада, Плутарх приписав Арістиду, що нібито він був першим із стратегів хто підтримав цю затію, тим самим ставши прикладом для інших стратегів [6, р. 96]. Взагалі, в оповіданні про Марафонську битву Плутарх повинен був досить широко спиратися крім Геродота і на іншу традицію, не обов'язково тільки на Демона, так в його оповіданні зовсім не згадується полемарх Каллімах. Далі, є згадка про суперництво на полі бою між Фемістоклом і Арістідом (цей пасаж ми розглянемо трохи нижче), і розповідь про те, як Арістід був залишений зі своєю філою стерегти полонених і здобич [14, р. 224]. Ці історії також носять анекдотичний характер, де відокремити істину від пізніших домислів досить складно.

Однак повернемося до Арістіда. Як відомо Арістід спочатку примикав до угруповання Алкмеонідів [9, с. 93; 1, pp. 433–436] і походив з Антіохідської філи, в якій міцні позиції утримували Алкмеоніди. Так наприклад, з рідного дема Арістіда походив його сучасник Алкмеонід Мегакл син Гіппонакта [4, р. 379]. Зважаючи на те, що до складу колеги стратегів 490 р. до н. е. входили представники різних політичних сил, то можна припустити з певною часткою ймовірності, що Арістід був для Алкмеонідів зручним ставлеником на посаду стратега, зважаючи на те, що за Арістідом раніше не було помічено персофілства, для того, щоб він зайняв цю посаду міг виконати поставлені перед ним Алкмеонідами завдання. Що ж стосується співпраці між Арістідом і Мільтіадом, то вона могло мати місце, тільки не в таких масштабах, як про це говорить Плутарх, інакше, навіщо б знадобився Мільтіаду додатковий голос Каллімаха, коли всі стратеги добровільно передали йому командування? Судити про те, у чому полягало ця співпраця з повною упевненістю не можна. Можливо, що при голосуванні стратегів Арістід, не без згоди Алкмеонідів, підтримував Мільтіада. Однак, навіть враховуючи це, повної одностайності серед стратегів не спостерігалось. Якщо це припущення вірно, то обрання Арістіда стратегом не принесло користі Алкмеонідам, так як після Марафонської битви вони не уникнули докорів у пособництві персам. А ось для Арістіда навпаки, співробітництво з Мільтіадом зіграло скоріше на руку, зробивши його популярним політиком, і можна сказати, що прямим наслідком цього стало обрання його архонтом – епонімом в 489/488 pp. до н. е. Далі, якщо розвинути думку про співробітництво між Арістідом і Мільтіадом, то тут виникає утруднення з визначенням позицій Алкмеонідів. У разі, якщо Арістід підтримав Мільтіада з схвалення Алкмеонідів, то чому у них все ж не було більшості в колеги стратегів? Можна припустити, що Алкмеонідам вдалося протягти в стратеги тільки одного свого представника

Арістіда, в такому випадку це можна розцінювати як свідчення занепаду їх популярності в Афінах. З іншого боку, Арістід хоча і почав свою політичну кар'єру як прихильник Алкмеонідів, і швидше за все, не без їх допомоги отримав звання стратега. Однак, бачачи те, що Алкмеоніди були явно не в фаворі серед афінян, він міг поступово дистанціюватися від них, і таким чином підтримав Мільтіада на противагу їм, нехай, навіть якщо Алкмеоніди були представлені в колегії стратегів й іншими особами. Цим самим Арістід позбавлявся прихильності Алкмеонідів, але не слід забувати, що він мав родинні зв'язки із знатним і багатим родом Керіків, так що тут Арістід міг розраховувати на певну підтримку. Так серед представників цього сімейства, сучасників Арістіда, насамперед значиться Каллій син Гіппоніка, що походив також з дему Алопекі [4, р. 258]. Тут також можна виставити цікаве припущення, що підтримка Арістідом Мільтіада була заздалегідь узгоджена і затверджена Керіками. Це було свого роду прологом до укладення політичного союзу між родинами Філаїдів і Керіків, викликаного надмірним посиленням позицій Фемістокла в 480-х рр. до н. е., який оформився одруженням Каллія на дочці Мільтіада Ельпініці. Дж. Дейвіс відносить цю подію до початку 480-х рр. до н. е. [4, р. 258]. Однак, зв'язки з Керіками не вберегли Арістіда від вигнання в 482 р. до н. е., мабуть, тут не обійшлося без спекуляцій з боку його супротивника Фемістокла з приводу його зв'язку з проперськими Алкмеонідами. Що стосується політичних поглядів Арістіда, то, загалом, вони були в достатній мірі консервативними, так само як і багато аристократів, він захоплювався спартанською державою [14, р. 226], вигідно відрізняючись від інших політичною гнучкістю у справах, які вимагали компромісу. У Плутарха є пасаж на підставі якого можна визначити недовірливе ставлення Мільтіада до Арістіда [14, р. 224]. Коли була отримана перемога на Марафоні то афіняни спішно відступили назад до Афін, чекаючи нападу на місто, і Мільтіад залишив стерегти полонених та військову здобич Арістіда разом з його філою. Мабуть це рішення Мільтіада не було випадковим і ґрунтувалося на підозрі у вірності як самого Арістіда, так і його філи Антіохіди, в якій поряд з Алкмеонідами впливом також користувалися Керіки [9, с. 93–94].

На підставі того, що Плутарх згадує як Арістід і Фемістокл разом билися в Марафонській битві [14, р. 224], деякі дослідники роблять висновок, що останній, як і Арістід був стратегом [7, р. 250; 10, с. 135]. З цього приводу існують протилежні точки зору [1, рр. 436–439; 6, р. 96]. Дійсно, це повідомлення Плутарха викликає великі сумніви в своїй історичності, будучи свого роду відсиланням до пізнішого співробітництва між Арістідом і Фемістоклом. Крім того, в античній традиції обидва названих політика часто виступають антиподами в боротьбі нових і старих традицій, і це протистояння з особливою яскравістю зображено в анекдотичних історіях, що містяться в біографіях Плутарха. Тут виникають великі сумніви, так як Плутарх навіть не називає посади Фемістокла. І, крім того, більше ніхто з авторитетних античних авторів не називає Фемістокла стратегом у 490 р. до н. е. Тому, це питання слід залишити відкритим.

Особи інших стратегів 490 р. до н. е. невідомі, і те, що частина з них виступала проти Мільтіада не робить їх в односторонньому порядку персофілами, їм цілком міг бути властивий прагматизм і вичікувальність – оборонна позиція по відношенню до персів [5, р. 381]. Ці нейтральні стратеги, швидше за все, належали до дрібних аристократичних родів, не виключено, що серед них були вихідці з сільських демів, як наприклад полемарх Каллімах [9, с. 315]. Стосовно Каллімаха зауважимо, що будучи полемархом він володів додатковим голосом коли при голосуванні серед стратегів була нічия. З викладеного вище видно, що серед стратегів 490/89 рр. до н. е. були представники політичних угруповань Алкмеонідів, антиперської коаліції, однак ніде не згадується, щоб серед стратегів цього року були прихильники проперського угруповання Гіппарха. Швидше за все, насправді все так і було. Якщо повідомлення Геродота вірно, що Мільтіад незабаром був обраний стратегом після виправдання у судовому процесі (тобто близько 493/2 рр. до н. е. [11, р. 256]), то цілком можливо, що об'єднавши зусилля з Фемістоклом, він зумів настільки дискредитувати угруповання Гіппарха, що це позначилося на його популярності, і тим самим перекинуло йому доступ до колегії стратегів. Авторитет Гіппарха і його політичної сили повинен був неминуче падати, особливо після першої невдалої каральної перської експедиції на Афіни і Еретрію в 492 р. до н. е.

В цьому нарисі ми спробували по мірі сил розібратися у складі колегії стратегів за 490/89 рр. до н. е., і визначити їх політичні уподобання. З десяти стратегів за цей період відомі лише троє: Мільтіад, Стесілай, і Арістід. Враховуючи стан сучасної джерельної бази не можна ствердно сказати, що Фемістокл був обраний стратегом у 490 р. до н. е. Допускаючи справедливості пропозиції П. Бікнелла, що Стесілай був прихильником Мільтіада, а отже й антиперської коаліції, то можна зробити висновок, що політична позиція Арістіда знаходиться десь посередині між Алкмеонідами і протилежним їм політичним табором. Інша ж частина стратегів, не була завзятими прихильниками провідних політичних сил Афін, що зумовило і зробило можливим їх співпрацю з угрупованням Мільтіада. В цілому, ситуація зі стратегами в 490 р. до н. е., викликає багато питань, відповіді на які є багато в чому гіпотетичними і вимагають подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Bicknell Peter J. The Command Structure and Generals of the Marathon Campaign / J. Bicknell Peter // *L'antiquité classique*. – 1970. – Tome 39. – Fasc. 2. – P. 427–442.
2. Hammond N. G. L. The Campaign and the Battle of Marathon / N. G. L. Hammond // *The Journal of Hellenic Studies*. – Vol. 88. – 1968. – P. 13–57.
3. Kirchner I. Prosopographia / I. Kirchner // *Attica*. – Vol. 2. – 1901–1903.
4. Davies J. K. Athenian Propertied Families, 600–300 / J. K. Davies. – B. C. Oxf., 1971.
5. Scott L. Historical Commentary on Herodotus Book 6. Leiden / L. Scott. – Boston: Brill 2005. XII. – 716 p. (*Mnemosyne Suppl.* 268).
6. Marincola J. The Fairest Victor: Plutarch, Aristides and the Persian Wars / J. Marincola // *Histos*. – 2012. – Vol. 6. – P. 91–113.
7. Burn A.R. Persia and the Greeks / A. R. Burn // *The Defence of the West*. – B. C. Stanford University Press, 1984. – 640 p.
8. Develin R. Athenian Officials / R. Develin. – Cambridge University Press, 1989. – 556 p.
9. Суриков И. Е. Античная Греция: политики в контексте эпохи: время расцвета демократии / И. Е. Суриков; [отв. ред. Л.П. Маринович]; Ин-т. всеобщ. истории РАН. – М.: Наука, 2008. – 383 с.
10. Ставнюк В. В. Фемістокл і Афіни: діяльність Фемістокла в контексті еволюції афінського поліса / В. В. Ставнюк. – Київ: Прайм-М, 2004. – 248 с.
11. Herodotus. Books V-VII: The Persian Wars (Volume III), (Loeb Classical Library No. 119). Harvard University Press, 1938. – 592 p.
12. McC H. Kalos-Names on Attic Vases // *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*. – Vol. 16. – No. 10 (Oct., 1921). – P. 211–213.
13. Plutarch: *Moralia*, Volume IV, (Loeb Classical Library No. 305). Harvard University Press, 1962. – 576 p.
14. Plutarch, *Lives*, Volume II, (Loeb Classical Library No. 46). Harvard University Press, 1959. – 630 p.

Сергей Волканов**ПРЕДСТАВИТЕЛИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ГРУППИРОВОК В СОСТАВЕ АФИНСКОЙ КОЛЛЕГИИ СТРАТЕГОВ В 490/89 ГГ. ДО Н.Э.**

В статье предпринята попытка исследования состава коллегии стратегов за 490/489 гг. до н.э. и то к какой из политических группировок существовавших в Афинах во второй половине 490 гг. до н.э. принадлежал каждый из стратегов. Было выяснено, что в состав стратегов 490/489 гг. до н.э. попали представители различных политических группировок, сотрудничество между которыми, однако полностью не исключалось. В условиях открытой агрессии со стороны Персии для антиперсидской коалиции было важно обладать если не большинством голосом в коллегии стратегов, то хотя бы половиной, и по возможности перетянуть на свою сторону тех из стратегов, которые по каким-либо соображениям, колебались с определением своих политических позиций.

Ключевые слова: коалиция, стратег, политическая группировка, политические предпочтения, авторитет.

Serhiy Volkanov**THE REPRESENTATIVES OF THE POLITICAL GROUPS IN THE BOARD OF THE ATHENIAN STRATEGOI IN 490/89 BC**

This paper presents a survey of the board of strategoi in 490/489 BC, and the political orientation of each of the strategoi. During research it is established that in the structure of the strategoi of 490/489 BC were representatives of various political groups, cooperation between them, however, was not excluded completely. Due to the open aggression of Persia it was extremely important for anti-Persian coalition to obtain the majority within the board of the strategoi, or at least to have five places of ten, and if it was possible to sway on their side those of strategoi who, for whatever reasons, hesitated to define their political positions.

Key words: coalition, strategos, political group, political preference, authority.